Бабуся порають худобу, брат рубає дрова, а я сиджу у вікні. Хукаю на шибку і возькаю пальцем: займаюся самоосвітою.

У нас худоби — теличка й троє курей. Та щоб їх вберегти, треба ховатися. Теличка стоїть не в хлівці, а в засторонку, який закладений соломою, кури сидять не в курнику, в вгорі на бантинах, як сови. Півня ми самі втрубили, щоб не кукурікав, бо тоді капут не лише йому, а и курям. Ми це визуджили назубок і затямили собі назавжди: корову и порося вже давно заграбастано...

Бабуся сновигають заметеним подвір'ям. Мені видно, як їм важко, як мороз забиває їм дух: кожен видих висить сивим ковтком у повітрі, і я очима допомагаю нести відро води, мисчину товченої картоплі з половою, подумки хукаючи на бабусині руки, щоб не були такі холодні, аж сині.

Дивлюся й дивлюся на посірілу, вилинялу вовняну хустину, на вишмуляний, геть з облізлим коміром кожушок, на латану спідницю, яка тільки тому й не розповзається, що її втримує запаска, і згадую маму. В такому ж саморобному, в таких же розбитих і викривлених чоботях наші мама досвітковим досвітком завдали на плечі клумаки та й пішли до рідні на третє село. Це так мовлено для мене, а я добре знаю, куди й кому мама понесли печиво: хліба у ліс, партизанам — там наша рідня "Може, й загаюся", — сказали, щоб ми не переймалися. Хто знає, коли повернуться? Німці — не вівці й не барани: окупанти! В тому слові начеб їхня заповідь: "Окупанти!" — і вони її ревно держать. Але хіба ми сліпці? І все ж я потерпаю...

А брат вганяє сокиру в поліно. Увігнав, і поліно йому вже над головою. "Г-ге-х! — викидає він зі своїх грудей, одночасно гатячи з усієї сили об пеньок обухом — гуп! Його хвацьке "г-ге-х!" мало допомагає сокирі поліно не розколюється. Воно знов над головою...

Важко старій бабусі. А як там матері? Не з медом братові. А мені найлегше сиджу собі босяком у вікні й літописую пальцем на шибці. Що накривуляю, а мороз замережить. Що осумлінню, а мороз замурує.

Я змагався з морозом. І так заздрю братові, що аж п'яти сверблять: він узутий — тато пішли на війну, а чоботи покинули.

Я хукаю на шибку, розмуровую її, але нічого не бачу, крім татових чобіт: високі, блискучі хромові халяви, поруділі лисенькі переди, а які міцні закаблуки, а підкови... Ці чоботи найкращі в світі, вони найдовершеніші. Я дивлюся на них і добачаю те, що нікому не видно в халявах, усередині, пришито по двоє вушок! Воно, правда, мені ні до чого чоботи такі великі, що я можу гулькнути обаніж в один. Брат старший від мене, а взувається — намотує віз онуч.

Мені здається, що якби вступив у ті чоботи, то сокира в моїх руках рубала б, як меч, а тріски летіли б, як пір'я. І що я довше не спускаю ока з тих чобіт, моя впевненість росте, як хміль. Сокира вабить, як спокуса.

А поліно не піддається братові. "Г-ге-х!" — тягне він. "Гуп!" — осідає обух.

Я забуваюся, що босий: було не було, вези, біла кобило, і як біла не зможе, чорна допоможе... Надивився на батькові чоботи — взувся, мені тепло, вільно й не муляє. Вистрілюю з хати; спокусився. Хочу відняти в брата сокиру, а він не дає: тупає на мене й проганяє, проте не кричить. Наглянули бабуся. Забідкали, напускаються криком. Я кулею пролітаю стежкою до хлівця. Мене заганяють у хату. А я сміюся і, приховавшись, витанцьовую на порозі.

Бабуся зітхають: "А то, що — гріх?" — ганять мене й кажуть, що годі рубати ті дрова.

Навколо тиша: хата, дерева, село — все привалено снігом.

Бабуся підіймають голову до неба:

— Білий день минається за кудлаті кучугури й повивищувані замети, в морозяному небі прорізується висока зоря — народжується Новий рік.

Брат теж звертає очі догори.

— А зійшла і напуває червоним вином сніги, — каже.

Призро калатає відро. Голосно поскрипує сніг. Бабуся з братом збираються до хати. Я вганяюся, лягаю поперек ліжка й прикладаю ноги до теплої грубки. Груба гаряча. Віднімаю ноги — на стіні чітко відбиваються дві мої стопи, як у святого.

Брат страха, що я відбухикаю, а бабуся мовчки беруться розтирати на моїх ногах пальці, примовляючи:

— Мороз лютує, зиму вартує...

Я не відчуваю ні лютого морозу, ні страшної зими: сукаю ногами, відбиваюся й запевняю, що чиїсь руки холодніші, ніж мої ноги.

— Може б, ти ще в ополонку вскочив?! — гнівно кидає брат.

Я сердито мовчу, а бабуся згадують, як наші дідуньо любили купатися в тріскучі водохрещенські морози й що їм нічого не бракувало:

— Пірнав лебедем, а випливав парубком...

Щічки рожевіють, старі очі тішаться, і я думаю: наші бабуся — це та висока зірка, що народжує Новий рік, що напоює дорогим червоним вином засніжену землю.

Брат не скидає шапки-бирки й не роздягається.

— Будемо зачинятися? — задумливо, спохмурніло запитує він, щось начеб не договорюючи.

— Зачиняймося...— теж задумливо, навіть якось байдуже-роздратовано відказують бабуся.

Я здогадуюся: вони думають про нашу матір. Ми всі троє переймаємося і думаємо про них, а зовсім не про те, брати чи ні на штабу сінешні двері. Мати повинні б повернутися, але їх не видно. Нам страшно за них, наші серця не на місці, тому про це й не заїкаємося. Де взяти таку штабу, щоб захистити серце?

Брат товчеться у сінях, а потім стукає у двері. В нас нема такого звичаю, щоб стукати, але ми знаємо, в чому річ, я перекрикую бабусю:

— Просимо! Просимо!

Він переступає через поріг, ще за порогом скинувши свою биру, й вітається:

— Добрий вечір!..— У його руці сніп, а під пахвою жмут сіна. Він каже: — Не я йду: Новий рік іде!

— Нехай іде... Нехай мирний і здоровий буде! — відказують бабуся.

Вони кланяються, беручи снопа і сіно, а брат, віддаючи, вклоняється їм.

Хату виповнюють сутінки. Ні гасу, ні свічки. Відчинено дверцята груби. Дрова горять і присвічують. Багато зір черкає нам у вікно. А ще більше їх іскриться на стінах. Всі зорі стоять над нами і світять нам.

Я сиджу під грубою, мені видно до найменших дрібниць. У темному кутку на покутті стоїть житній сніп і радується, що в його колоссі співають жайворонки. На столі лежить і радується сіно, що пахне лугом і січкою. На стіні висить вишитий рушник, радується, що обрамлює шлюбну карточку тата і мами.

Бабуся застеляють стола лляною скатертиною. Я підскакую, щоб допомогти, і вони не сердяться. Нам допомагає ще й брат.

Потім бабуся ставлять у полов'янці кутю.

— В такий вечір треба ставити дванадцять страв, — кажуть, — бо в такий вечір дванадцять братів-місяців сходяться докупи.

Ми з братом навперебій лічимо наші страви: кутя, тертий мак, вода... ставиться узвар. І ми знову лічимо: сушення, вода... З дванадцяти страв не набирається й половини, ні, буде половина, бо у нас ще є хліб і сіль.

Бабуся кладе не три, а п'ять ложок, щоб було для мами й для тата.

Вечеряти ми баримося. Та й як вечеряти? Ніщо не лізе до горла. Тріcне, приснувши у грубі, сучок, і ми насторожі.

Бабуся згадують, як були малою і як їхні батько благословляли вечерю: набирали в ложку куті і підкидали її до стелі:

— Хай так рояться бджоли і щастя...

Бабуся встигають сказати, що скільки себе пам'ятають, але бджіл у них ніколи не було, й замовкають.

За вікном скрипнула вишня — брат і я кидаємося до вікна. Ні, то не мама.

— Бере мороз і ламає дерева, — шепочуть бабуся. Ми не хочемо балакати. Нам не балакається. Брат підкидає у грубу полін. Груба гоготить. Я стою, і полум'я освітлює мене до грудей, а якщо трохи відійти, полум'я кидається в обличчя і в очі. Ми мовчимо. Дрова горять — балакають за нас.

Бабуся впливають у ванькирчик, нишком з'являються. У їхніх руках стара однопола рукавиця, яку аж розпирає, така вона чимсь набита.

— Як би не було і що б не було, ось вам, хлопці, рукавиця, а в ній пашня: підете завтра новолітувати.

Я хапаю рукавицю, але брат обережно відбирає її в мене, щоб я не розсипав.

— Ти думаєш, що це така пашня, як та, що її дзьобають кури і жеруть свині? — запитує він, ставлячи рукавицю на покутті коло снопа. — Це така пашня, з якої виростає щастя.

Йому добре говорити: грамотій, а я школи й не нюхав.

"Хіба ж я згубив хоч зернину? — проситься мені з язика. — Хіба я не хочу сіяти щастя?"

Ми знову збираємося за стіл, і бабуся запитують, чи ми хоч знаємо, які слова треба казати посіваючи.

Вона навчає нас, а брат і я дивимося на наших тата і маму у рушнику. Наші тато й мама ледь-ледь бовваніють на карточці. Нам хочеться знати, де вони й що з ними? Де б вони не були й що б з ними не було, вони теж згадують і думають про нас. У такий вечір вся родина збирається вечеряти разом, і родинний стіл — то стіл однодумства.

— Сійся-родися...— тягнуть-навчають бабуся. А що наука не йде нам з братом у голови, то вони вдаються до іншого способу, щоб розважити тугу й довге чекання.

— Ти взуєшся завтра у мої шкарбуни, — звертаються до мене. — Не ходити ж тобі новолітувати босому? Ану приміряємо!— Й беруться скидати чоботи.

— Та нехай уже завтра, — згоджуюся я.

Бабуся визули одну ногу й так чиплять серед хати — напівбосі, напівузуті, не знаючи, чи скидати ще одного шкарбуна, чи, навпаки, взутися.

Нам сумно. Всі зорі світять над нашою хатою, на покутті в снопі співають жайворонки, сіно на столі пахне лугом і річкою, але нам все одно сумно: немає матері. За тата ми спокійні: скарають війну — прийдуть.

Я відчуваю, як від довгого, нудного чекання у мене пухнуть і ростуть вуха.

— Чуєте, чуєте...— кажу тремким нашептом бабусі й братові. — Ви чуєте?

Вони відмахуються руками, щоб я замовк.

Скрип-рип!.. під хатою. У вікні майнула тінь.

Бабуся й брат насторожуються: хтось обстукує перед порогом чоботи. А я кричу:

— Мама! Це мама!..— Я відчуваю неньчину ходу на віддалі, я впізнаю її у сні. — Та відчиняйте! Швидше!

Брякають клямки, падав штаба — мама входять, вносячи мороз і зиму.

— Не я йду: Новий рік мене веде...— кажуть і ніяково усміхаються.

Мені, братові й бабусі з радості відібрало мову: мовчимо, теж усміхаємося і світимо очима.

Мати нахиляються до груби, бо в ній вигоріло й вигасло, а вона не зачинена, дорікають, чому ми не вечеряли, а нам кожному хочеться доторкнутися до них бодай пальцем, переконатися, що вони вернулися, що вони тут, з нами.

— Як же ти?..— спромігшись, ласкаво, вщасливлено запитують бабуся.

— Що я? — відповідають мати. Скинули кожушка й почепили на кілочок коло дверей. Тоді важко сіли край столу.

Ми обліплюємо стола. А вони розпускають хустину, але начеб забувають стягнути її з голови а чи такі втомлені, що це зробити їм не під силу. Й кажуть:

— Я нічого... А от одній жінці... Я здибалася з нею в дорозі. Вона такого мені нарозповідала.

Кінці хустини розсунулися й лежать на маминих плечах, як опалі крила.

— Та незнайома жінка була чомусь у лісі, в Ярилівщині. То дуже густий і темний ліс. Влітку там не видно сонця, а взимку такі глибокі сніги, що провалюєшся по самі пахви. Розповідає: ще вона не вибралася з тієї Ярилівщини, а їй над головою щось гуде. Дивиться, аж то літак. Пролетів, завертається й кружляє над лісом. Розвідує, десь-то винишкує партизанів. Їй байдуже. Та лише вона скотилася в долину, а літак як зареве, падає на неї й — "тра-та-та!" Підіймається, розвертається й нападає знову...

Мати оповідали, передихаючи.

— Долина, білі поля, найдрібніша цяточка видна. Та жінка заривається з головою в сніг, а літак накриває її своїми крилами, як кібець курча. "Тра-та-та!.." Кулі шкварчать у снігу, як гарячі шкварки. Літак ганявся за нею, а вона то бігцем, то поповзом ухилялася від нього. Доля милувала її. Трапився місточок, задутий снігом, вона і сховалася... Я йшла через місточок, тут ми з нею здибалися. Я спровадила її додому, тому й загаялася.

Мати схилили голову й докинули:

— Фріци, мабуть, завтра кидатимуть на Ярилівщину залізну кутю.

Брат заперечив:

— Якусь нещасну піщаницю. — Й додав: — Нумо вечеряти. Наша кутя без меду й без цукру, але вона засмачена розтертим маком. — І він перелічував на пальцях наші страви, хвалився, що ми підемо з ним новолітувати; старший, а вдавав із себе малого.

Я запитав, як дорослий:

— Але ж ви, мамо, хліб донесли?

А бабуся журно мовчали: їм було жаль тієї молодиці, яку обстріляв літак, а чи вони відразу здогадалися про те, що нам з братом і на гадку не спадало.

Ми почали вечеряти кутею, запиваючи узваром. Мати взяли одну ложку, другу, за третьою їхні очі почали сплющуватися.

Перш ніж влягтися, я приміряв бабусині чоботи. Потім довго не спалося. Я боявся, що просплю досвіток. Згадувалися слова, які треба приказувати посіваючи. Жодного з тих слів не можна було забути, бо вони промовляються самим сумлінням. Я уявляв свого прадіда, який підкидав до стелі ложку куті, й згадував бабусину науку:

— Новолітуйте, посівайте, щоб усі поля, де вони тільки є на землі, родили...— Я це шепотів і шепотів.

А розбудили мене бабуся колоскове: так доторкнулися до мого плеча, як літній лагідний вітер торкає колосся, щоб не обросилося.

Я спохопився. Брат уже взувся — широченні халяви височіли йому геть за коліна. Я теж заходився взуватися у викривлені й загнуздані мотуззям шкарбуни. Мене зав'язувано в хустину, теплої шапки я не мав. Брат глузував. Я крутив головою, не давався, але бабуся зав'язали мене в хустину, а поверх насунули картуз; насварилися на брата, вгомонили обох, щоб не ворохобились і не шарварку-вали (мати сплять міцним сном), і спровадили нас.

Ми рушили, захопивши рукавицю з зерном.

Заходили з хати у хату. Я за порогом здіймав картуза, а брат скидав свою шапку-бирку, бралися за клямку, гукаючи:

— Не ми йдемо: Новий рік іде!

Нам відгукувано:

— Нехай іде, нехай мирний і здоровий буде!

Тоді я починав:

— Запряжем хмару, виїдемо на сонці: землю орати — поля робити...

— Сійся-родися, жито-пшениця, всяка пашниця, — проголошував брат.

У нашій рукавиці не лише жито й пшениця — ячмінь, овес, гречка, просо, мак... Хіба щастя може бути одноманітне?

Ми набирали по жменьці, й наші голоси дзвеніли:

— Щоб не бив град... Щоб поля не засівалися кулями, білим тілом не заволочувалися і кров'ю не споліскувались. — Так наставляли бабуся.

А завершували:

— Сійся-родися... Коноплі до стелі, льон по коліна, щоб у вас, люди, голова не боліла!

Дуже тиснув мороз, але ми пройшли вздовж і впоперек села, не поминувши жодної хати. Не взяли ні пирога, ні копійки: відробляли борг перед лихоліттям.

Мати вже нас чекали. Стояли в своєму кожушку. А в ньому поли так посічено кулями, що можна встромляти пальці.

— Заходьте і посівайте, — просили.

Ми посівали щедро і старанно. Мені й досі здається, що це зерно не можуть склювати ні свійські кури, ні дикі хижі птахи, що воно ніколи не струпіє.

— Запряжемо хмару, виїдемо на сонці: землю орати — поле робити!